

УДК 330.567.2

А.І. Сухоставець, к.е.н., доцент кафедри економіки, Сумський національний аграрний університет, м. Суми

**ДОХОДИ ТА ВИТРАТИ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ЯК
ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В СОЦІАЛЬНІЙ
СФЕРІ**

A.I. Suhostavets, Ph.D., associate professor, assistant professor of economics Sumy National Agrarian University

**INCOME AND EXPENDITURES OF RURAL POPULATION AS A
PRECONDITION BUSINESS DEVELOPMENT IN SOCIAL SPHERE**

Анотація.

Статтю присвячено питанням обґрунтування впливу доходів та витрат сільського населення на розвиток підприємництва. Перераховано основні чинники впливу, розглянуті основні види доходів та витрат сільського населення. Розглянуті питання джерел отримання доходів, напрямків витрачання, забезпеченість сільського населення товарами тривалого користування, споживання основних продуктів харчування. Наведені пропозиції по розвитку підприємництва на сільських територіях з врахуванням проведеного аналізу

Зроблено висновок про те, що основними видами підприємництва в соціальній сфері є: торгівля продуктами харчування, транспортне обслуговування, торгівля меблями, побутовою технікою, одягом та взуттям, послуги охорони здоров'я, ритуальні та послуги зв'язку. Розвиток підприємництва в соціальній сфері залежить від збільшення доходів сільських жителів, на які безпосередньо впливає наявність робочих місць та

можливість отримувати підвищені доходи, така ж тенденція має зворотній характер.

Summary.

The article is devoted to study of the effect of rural population income and expenses on the development of entrepreneurship. The main factors of influence are pointed out, the basic types of rural population income and expenses are defined. The questions of income sources, spending patterns of rural households, provision of rural population with durable goods, consumption of staple foods are considered. The article contains the proposals for the entrepreneurship development in rural areas, taking into account the analysis performed.

It is concluded that the main types of entrepreneurship in the social sphere are trade in food products; transport service; furniture, household appliances, clothing and footwear trade; health care services; funeral services, and communications. Entrepreneurship development in the social sphere depends on increasing the income of rural residents, which is directly affected by the availability of jobs and the opportunity to receive higher revenues; the same trend is reversible.

Ключові слова: доходи домогосподарств, витрати домогосподарств, підприємництво, розвиток.

Keywords: household income, household expenses, entrepreneurship development

Постановка проблеми. В загальному соціально-економічному аналізі регіону важливе значення має висвітлення такого питання, як доходи та витрати сільського населення. Формування доходів безпосередньо пов'язане з розвитком підприємницьких структур, як основного роботодавця. Витрати та споживання також впливає на розвиток підприємницьких структур, які займаються наданням послуг виготовленням та реалізацією продуктів

продовольчого та непродовольчого призначення, фінансових структур, наданням різноманітних послуг [1].

Доходи сільського населення включають в себе обсяг нарахованих в грошовій та натуральній формі: заробітної плати, прибутку та змішаного доходу, одержаних доходів від власності, соціальної допомоги та інших поточних трансфертів. Витрати та заощадження населення: витрати на придбання товарів та послуг; сплачені доходи від власності, поточні податки на доходи, майно та інші поточні трансферти; нагромадження основного капіталу та матеріальних оборотних коштів, а також приріст фінансових активів у вигляді заощаджень у вкладках, іноземній валюті тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляду окремих аспектів формування доходів і витрат сільського населення та їх вплив на підприємництво присвячені праці вітчизняних науковців таких як: В.Г. Андрійчука, О.А. Богуцького, В.С. Дієсперова [2], В.К. Збарського, М.Й. Маліка, Л.В. Молдаван [3], М.К. Орлатого, Л.М. Черенько [4], О.М. Шпичака[5], В.В. Юрчишина [5], К.І. Якуби та інших, що відзначаються фрагментарністю та розкривають, в основному, загальнотеоретичні аспекти вищеназваної проблеми. Однак, незважаючи на велику кількість досліджень, питання формування доходів та витрат сільського населення та їх вплив на розвиток підприємництва, особливо в умовах підвищення тарифів на енергоносії потребує детального вивчення.

Постановка завдання. Мета статті – теоретично визначити і обґрунтувати вплив доходів і витрат сільського населення на розвиток підприємництва та визначити основні фактори впливу.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах переходу до ринкових відносин в Україні склалася ситуація, коли цільові установки (завдання, способи і механізми реалізації), намічені спочатку, перестали відповідати вимогам життя, що динамічно змінюється. Стало зрозуміло, що їх необхідно переглянути і визначити нову концепцію рівня життя в Україні, поетапну її реалізацію на основі довготривалих програм [6].

Трансформаційні процеси в Україні супроводжуються значним зниженням життєвого рівня населення. Реальна заробітна плата, ця найбільш вагома складова частина доходів, постійно знецінюється. Багато населення в тій чи іншій формі зазнало обмежень через несвоєчасність виплати заробітної плати. За таких умов зберігається тенденція поступового вивільнення робочої сили з матеріального виробництва. Деякі з них зареєструвалися в центрах зайнятості як безробітні, інші займаються посередництвом, торгівлею та ін.

Важливим аспектом формування доходів сільського населення є оплата праці. Середньомісячна номінальна заробітна плата штатного працівника у 2014 р. порівняно з 2013 р. зросла на 6,0% і становила 3480 грн. (для порівняння у 2013 р. зростання показника становило 7,9 %).

Разом із тим рівень оплати праці в закладах охорони здоров'я залишався майже на третину нижчим за середній показник по економіці, в освіті – на 21,1% менше. У цілому 5,1% працівників охорони здоров'я і 4,2% освітян отримують заробітну плату на рівні мінімальної. У 2013р. ці показники становили відповідно 5,8% та 5,4%.

Низький рівень заробітної плати в сільському господарстві викликав відтік робочої сили в інші галузі, що негативно вплинуло на розвиток сільськогосподарського виробництва. Рівень економічної активності населення віком 15–70 років зменшився з 64,9% у 2013р. до 62,4% у 2014 р. Зниження цього показника спостерігалось здебільшого серед мешканців сільської місцевості

В умовах ринкової економіки спостерігається поширення неформальної зайнятості населення. У 2014 р. кількість зайнятого населення, яке працювало на неформальних робочих місцях, становило 4,5 млн., або 25,1 % від загальної кількості зайнятого населення. Більше половини неформально зайнятих осіб (50,6 %) були мешканцями сільської місцевості. Також чоловіки порівняно з жінками були більш схильні працювати неформально (57,7 %).

Рівень безробіття населення віком 15–70 років (за методологією МОП) у цілому по Україні, порівняно з 2013 р., збільшився на 2,0 в.п. та становив у 2014 р. 9,3 % економічно активного населення зазначеного віку (серед населення працездатного віку – 9,7 %). Цей показник збільшився як у міських поселеннях (на 2,0 в.п.), так і в сільській місцевості (на 2,2 в.п.), але на жаль він неадекватно відображає стан безробіття на селі, бо багато сільських жителів офіційно незареєстровані як безробітні. Причинами незайнятості населення послужило в основному звільнення з економічних причин та звільнення з власного бажання.

Рівень безробіття населення працездатного віку у 4 рази перевищував рівень зареєстрованого безробіття, розрахованого по відношенню до економічно активного населення працездатного віку (у жінок – у 2,9 раза, чоловіків – у 5,3 раза, міських поселеннях – у 4,5 раза, сільській місцевості – у 3,2 раза) [7].

Проаналізуємо сукупні ресурси домогосподарств, які включають в себе грошові доходи, вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства (за винятком матеріальних витрат на їх виробництво), у порядку самозаготівель, вартість подарованих родичами та іншими особами продуктів харчування, суми пільг та безготівкових субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії, на придбання скрапленого газу, твердого, рідкого палива, суму безготівкових пільг на проїзд у транспорті, на оплату телефону, путівок в санаторно-курортні заклади, на купівлю ліків, суму використаних заощаджень, приросту позик, кредитів а також повернутих домогосподарствам боргів).

Сукупні доходи сільського населення за останні десять років зросли та за попередніми даними в 2014 році склали 4454,96 млн. грн. З них: питома вага заробітної плати – 34,4%, доходи від підприємницької діяльності – 5,1%, доходи від продажу сільськогосподарської продукції – 9,2%, доходи від власності - 2,3%, пенсії – 21,5%, грошова допомога родичів – 3,9%, інші

доходи – 23,6 відсотків.. За період з 1990 р. по 2014 рік частка заробітної плати в структурі доходів зменшилася з 70,1% до 34,4%. Ця негативна тенденція свідчить про втрату заробітною платою позиції основного джерела доходу, тінізації економіки, спаду виробництва, скорочення зайнятості.

В структурі сукупних доходів на початок 2014 року найбільшу питому вагу займають як в сільських та і в міських поселеннях грошові доходи 85,0 та 94,1 % відповідно. Питома вага вартості спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель в міських домогосподарствах складає 1,6 % а в сільських – 11,1 %, що відповідає укладу життя сільських жителів.

Аналізуючи зміни в структурі сукупних ресурсів домогосподарств сільської місцевості можна сказати, що за період 2000 р. по 2014 р. по всім показникам практично не відбулося змін, так частка грошових доходів в 2010 році складала 82,4% а в 2014 році 85,0%, доходів від отримання пенсій, стипендій, допомоги та субсидій з 24,7 % до 24,5 %, питома вага такого виду доходів, як заробітна плата 32,0 % до 34,4 %.

Більш детально проаналізуємо грошові доходи населення та домогосподарств. На початок 2014 року грошові доходи міських домогосподарств становили 4345,62 грн., а сільських – 3788,5 грн. в порівнянні з 2000 роком сума грошових доходів міських домогосподарств збільшилася на 29,4%, а сільських на 3788,5%, про що свідчить середня заробітна плата працівників сільського господарства.

В структурі грошових доходів в 2014 році найбільшу питому вагу займає в сільських поселеннях – оплата праці - 40,5 %, пенсії, стипендії, допомоги та субсидії надані готівкою - (33,5 %, що підтверджується віковим складом сільських жителів. Велика частка соціальних виплат свідчить не тільки про підтримку держави населення, а й про скорочення зайнятості, недостатню кількість робочих місць, зростання частки незахищених осіб (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка структури грошових доходів домогосподарств які проживають в сільській місцевості (вибрані показники)

Джерело: Власні розрахунки на основі [8, 9]

Негативним фактом є те, що питома вага доходів від підприємницької діяльності та само зайнятості на протязі останніх років складала лише 5,1 % в 2014 році та 4,8 % в 2000 році. Порівнюючи українські домогосподарства з домогосподарствами розвинутих країн ми можемо бачити протилежну картину.

Проаналізуємо структуру сукупних витрат домогосподарств, які включають в себе грошові витрати, а також вартість спожитих домогосподарством і подарованих ним родичам та іншим особам продуктів харчування, отриманих з особистого підсобного господарства та в порядку самозаготівель, суми пільг та безготівкових субсидій на оплату житлово-комунальних послуг та електроенергії, суми безготівкових пільг на проїзд в транспорті, на оплату телефону та ін., вартість подарованих домогосподарством родичам та іншим особам продуктів харчування, отриманих з особистого підсобного господарства.

На структуру споживання в першу чергу впливає зростання доходів та зміни в структурі населення. Свідченням низького рівня забезпечення населення є ситуація коли в структурі споживання переважають витрати на особисте споживання.

За період з 2000 по 2014 рік в структурі сукупних витрат найбільшу питому вагу займали споживчі сукупні витрати. Так в 2014 році в домогосподарствах розташованих в міських поселеннях вони становили 93,3 % а в сільській місцевості – 83,0 %. Неспоживчі сукупні витрати склали 6,7 % та 17,0 % відповідно, що свідчить про те, що переважна частина населення України знаходиться за межею бідності.

В структурі споживчих витрат домогосподарств сільської місцевості найбільшу питому вагу займали витрати на продовольчі товари 48,5 % на непродовольчі товари, 8,4 % на оплату послуг, 6,3 % на особисте підсобне господарство, 10,7 % на інші витрати. В міських домогосподарствах ці показники склали 55,4 %; 22,1 %; 15,8 %; 0,6 %; 6,1 % відповідно.

Аналізуючи данні в динаміці можна звернути увагу на той факт, що за останні роки збільшилася в структурі витрат сільських домогосподарств питома вага споживчих витрат з 82,2 % до 83,0 %, в тому числі на продукти харчування з 42,3 % до 43,7 % та збільшилися витрати на охорону здоров'я з 2,3 % до 2,6 % . По іншим видам витрат суттєвих змін не відбулося.

Аналіз структури грошових витрат сільських домогосподарств залежно від розміру середньодушових еквівалентів грошових доходів показує, що чим менші доходи на одну особу в середньому за один місяць тим більша частка споживчих витрат в їх структурі. Так при доході до 480,00 грн. споживчі грошові витрати складають 93,1 % а при доході понад 3700,00 грн. – 68,6 відсотків.

Проаналізуємо більш детально структуру витрат домогосподарств на продукти харчування. Негативні тенденції в економіці України та падіння платоспроможного попиту відбилося на рівні споживання основних продуктів харчування населенням.

Зміни в насиченні внутрішнього ринку сільськогосподарською продукцією та продовольством позначилися на рівнях споживання основних продуктів харчування населенням України. За розрахунками, у 2014 р. споживання картоплі становило 145 кг в розрахунку на одну особу і порівняно з попереднім роком збільшилося на 6,7%, олії – 13,8 кг (на 3,8 %), яєць – 311 штук (на 0,3 %), хліба – 108,4 кг (на 0,1 %). Водночас споживання м'яса та м'ясопродуктів зменшилося на 2,0 % і становило 54,9 кг на одну особу, молока – на 0,1 % (222,5 кг), плодів, ягід і винограду – на 4,1 % (54,0 кг), риби – на 25,5 % (10,8 кг), цукру – на 1,6 % (36,5 кг), овочів та баштанних продовольчих культур – на 0,3 % (163,1 кг). Енергетична цінність добового раціону харчування населення України у 2014 р. за попередніми розрахунками становила 2971 ккал. [7, 8].

На сьогодні дуже гостро стоїть проблема розшарування населення. Аналізуючи дані таблиці 1 можна констатувати той факт, що в 2014 році тільки 55,3 % домогосподарств розташованих в сільській місцевості мали середні еквівалентні грошові доходи на місяць вище прожиткового мінімуму в порівнянні з 2013 роком (52,0 %) цей показник підвищився, але він показує, що практично половина сільського населення не отримує навіть мінімального доходу.

Таблиця 1

Розподіл домогосподарств за рівнем доходів

Показники	2013		2014		2014р. до 2013р. (+/-)	
	у міських поселеннях	у сільській місцевості	у міських поселеннях	у сільській місцевості	у міських поселеннях	у сільській місцевості
Середній рівень середньодушових еквівалентних грошових доходів, грн.	2081,83	1592,53	2099,33	1745,85	17,5	153,32
Частка домогосподарств із середніми еквівалентними	52,0	48,0	55,3	44,7	3,3	-3,3

грошовими доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму, %						
---	--	--	--	--	--	--

Джерело: Власні розрахунки на основі [8, 9]

Аналізуючи таблицю можна сказати, що зменшилася частка населення з середніми еквівалентними грошовими доходами на місяць, нижчими прожиткового мінімуму, що свідчить про позитивні передумови розвитку підприємництва в сільській місцевості.

Характеризуючи забезпеченість товарами тривалого користування можна сказати, що на початок 2015 року 98,0 % домогосподарств мали холодильники, 82,8 % пральні машини, 66,4 % пилососи, 96,1 % кольорові телевізори, 19,5 % персональні комп'ютери, 25,3 % швейні машини, 62,5 % велосипеди, 22,2 % автомобілі, 89,5 % мобільні телефони.

Виходячи з аналізу статистичних даних та оцінюючи стан розвитку підприємництва в соціальній сфері села можна сказати, що найбільш перспективними є: торгівля продуктами харчування, транспортне обслуговування, торгівля меблями, побутовою технікою, одягом та взуттям, послуги охорони здоров'я, ритуальні та послуги зв'язку.

Висновки. Аналіз організаційно-економічних передумов розвитку підприємництва в соціальній сфері села дозволяє визначити, що воно має свої особливості та залежить від зовнішніх та внутрішніх факторів. Сукупні ресурси сільського населення постійно збільшуються а збільшення витрат на послуги свідчать про позитивні передумови розвитку підприємництва в соціальній сільській місцевості. Підсумовуючи проведені розрахунки можна зробити висновок, що розвиток підприємництва залежить від збільшення доходів сільських жителів, на які безпосередньо впливає наявність робочих місць та можливість отримувати підвищені доходи.

Література:

1. Сухоставець А.І. Економічні аспекти становлення підприємництва в соціальній сфері села /А.І. Сухоставець // Вісник Сумського національного аграрного університету, Серія: Фінанси і кредит. - 2003. - №2. – С. 177-182.
2. Дієсперов В.С. Історична доля українського селянства / В.С. Дієсперов // Економіка АПК. -2009. - №12. - С. 1-8.
3. Молдаван Л.В., Крисанов Д.Ф., Удова Л.О. Роль кооперативів у подоланні сільської бідності / Л.В.Молдаван, Д.Ф.Крисанов, Л.О. Удова // Економіка АПК. - 2010. - №11. - С. 48-58.
4. Черенько Л.М. Оцінка масштабів та рівня бідності населення України. - К.: РВПС України НАНУ, 2000. - 76 с.
5. Юрчишин В.В. Господарства населення: проблеми майбутнього/ В.В. Юрчишин // Економіка України. - 2003. - №9. - С. 68-73.
6. Чечель О. Пріоритетні засади формування національної концепції добробуту населення / О. Чечель // Інвестиції: практика та досвід. - 2011. - №2. - С.86-90.
7. Економічна активність населення України 2014. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. –К.: 2015.- 207с.
8. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2014 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). Статистичний збірник. Державна служба статистики. - Статистичний збірник. – Ч. I.- К.: 2015. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2010 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). Державна служба статистики. - Статистичний збірник. – Ч. I. – К.: 2011. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Referents:

1. Sukhostavets' A.I. (2003), “Ekonomichni aspekty stanovlennia pidpriemnytstva v sotsial'nij sferi sela”, *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu, Serii: Finansy i kredyt*, vol.2, pp. 177-182.

2. Diiesperov V.S. (2009), “Istorychna dolia ukrains'koho selianstva”, *Ekonomika APK*, vol.12, pp. 1-8.
3. Moldavan L.V., Krysanov D.F., Udova L.O. (2010), “Rol' kooperatyviv u podolanni sil's'koi bidnosti”, *Ekonomika APK*, vol.11, pp. 48-58.
4. Cheren'ko L.M. (2000), *Otsinka masshtabiv ta rivnia bidnosti naseleattia Ukrainy*, RVPS Ukrainy NANU, UA.
5. Yurchyshyn V.V. (2003), “Hospodarstva naseleattia: problemy majbutn'oho”, *Ekonomika Ukrainy*, vol.9, pp. 68-73.
6. Chechel' O. (2011), “Priorytetni zasady formuvannia natsional'noi kontseptsii dobrobutu naseleattia”, *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol.2, pp.86-90.
7. Derzhavna sluzhba statystryky Ukrainy (2015), Statystrychnyj zbirnyk “Ekonomichna aktyvnist' naseleattia Ukrainy”, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 29 August 2013).
8. Derzhavna sluzhba statystryky Ukrainy (2015), Statystrychnyj zbirnyk Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy u 2014 rotsi (za danymy vybirkovoho obstezhennia umov zhyttia domohospodarstv Ukrainy), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 29 August 2013).
9. Derzhavna sluzhba statystryky Ukrainy (2015), Statystrychnyj zbirnyk Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy u 2010 rotsi (za danymy vybirkovoho obstezhennia umov zhyttia domohospodarstv Ukrainy), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 29 August 2013).